

dói udvarok általános struktúráját mutatja, a levéltár, könyvtár, kincstár együttesét (nagy valószínűséggel az ingóságok, iratok, könyvek döntő többségét Zrínyi Ilona vitte ki magával). A tényleges viszonyoktól eltérően egy aránytalanul túlzó mértékű reprezentáció jellemezte az udvartartást, ám ez nem egyedi jelenség, írja Várkonyi Ágnes, hiszen a fokozott reprezentáció – ahogyan ezt Jakob Burckhardt megfogalmazta – a reneszánsz kisfejedelmi udvarokban is megfigyelhető; a fényűzéssel a hiányzó legitimitást kívánták pótolni. Thökölynél mindez tudatos volt, hiszen ily módon próbálta udvarát határozott politikai célok érdekében fenntartani: bízott abban, hogy diplomáciai tényezőként tekintenek majd rá a Szent Liga és az Oszmánok háborúját lezáró béketárgyalásokon. R. Várkonyi Ágnes részletesen rekonstruálja a Thököly-udvar szerkezetét, udvartartását, berendezését, majd tanulmányának másik felében bemutatja, hogy miután az emigráns udvar a karlócai békekötést követően elveszítette közvetlen politikai célját, milyen identitásban élte át a XVIII. század elejének nagy politikai átrendeződését 1699 után. R. Várkonyi Ágnes felfogásában az identitás összetett fogalom, meghatározója a hagyomány, a nyelvi, etnikai, vallási közösség és a kultúra, alakítója a család, a társadalmi helyzet és a különböző kultuszok.

Kincses Katalin Mária

FADI EL HAGE

LE MARÉCHAL DE VILLARS. L'INFATIGABLE BONHEUR

(Belin, Párizs, 2012. 207 o. ISBN 978-2-7011-6447-2)

Fadi El Hage 1984-ben született francia történész. 2006-ban szerzett diplomát közép- és modernkori történelem és társadalomtudományokból a Sorbonne-on, majd 2010-ben nyert PhD-fokozatot. A számos tanulmányt jegyző szerző fő kutatási területe az Ancien Régime korának francia marsalljai. 2011-ben elnyerte az Institut de Recherche Stratégique de l'École Militaire díját.

Claude-Louis-Hector de Villars márki XIV. Lajos korának egyik legjelentősebb francia marsallja, személye a magyarországi visszafoglaló háború szempontjából is érdekes lehet a hazai hadtörténetírás számára, mivel önkéntesként részt vett Miksa Emánuel bajor választó környezetéhez tartozva az 1687. évi magyarországi oszmán-ellenes hadjáratban és a hadjárat végét jelentő Harsány-hegyi csatában. A neves hadvezérről a XIX–XX. században több monográfia, illetve forrásgyűjtemény jelent meg. A Villars-iratok legjelentősebb, szöveghű közlése Eugène-Melchior de Vogüé francia történész és régész nevéhez köthető (*Mémoires du Maréchal de Villars. Tome I–VI. Par Melchior de Vogüé. Paris, 1884–1904*). A Fadi El Hage tollából született, 2012-ben megjelent monográfia a legújabb hadtörténeti munka tehát a neves márkiról.

El Hage a bevezetést követően kilenc számozott fejezetben adja közre a márki életrajzának főbb egységeit, a könyvet a levéltári források jegyzéke, irodalomlista és a tartalomjegyzék zárja. Az első fejezet (*D'heureux auspices? [1653–1672]*) Villars fiatal éveit tárgyalja. A szerző gazdag írásos anyaggal cáfolja a márki születési évével, helyével kapcsolatos téves történeti hagyományt: 1653-ban született a közép-franciaországi Moulins-ban a katona és diplomata Pierre de Villars és Marie Gigault de Bellefonds gyermekeként. El Hage részletesen foglalkozott a Villars-család eredetével, felhívta a figyelmet, hogy a Villars-memoár téves genealógiai adatokat közöl: a márki a középkorba vetítette vissza az amúgy csak a XVI. században nemesi rangot szerző családját. Villars a kezdetektől a katonai életpályája felé orientálódott, fiatalon ott találjuk már a Maison militaire du roi muskétásai közt, korai pályafutására természetesen jótékony hatással volt a rokon Bellefonds marsall támogatása is. A második fejezet (*D'un avancement compromis à une carrière en veu [1672–1703]*) a már több hadszíntéren is megforduló fiatal ezredes éveit taglalja. A márki több hadszínteret és több országot is megjárt a vizsgált esztendőkből (a francia–holland háború több nagy ostromában harcolt). 1687-ben diplomáciai küldetést teljesített a bécsi udvarban, majd Miksa Emánuel csapataival részt vett a magyarországi oszmán-ellenes hadjáratban és a második mohácsi

csatában. A szerző az elkövetkező éveket kulcsfontosságú időszaknak tartja a márki karrierjében: diplomáciai szolgálatot látott el a bajor udvarban, gyorsan emelkedett a katonai ranglétrán (1690-ben maréchal de camp, 1693-ban lieutenant général), s nem utolsósorban a Jeanne-Angélique de Varengevillevel 1702-ben megkötött házassága pedig stabilizálta pénzügyeit. A szerző részletesen ismertette Villars életrajzi eseményeivel párhuzamosan a spanyol örökösödési háború felé vezető diplomáciai konstellációkat is. A harmadik számozott részben (*Le seul général de l'Europe dont le bonheur à la guerre n'aît jamais été altéré [1703–1708]*) a spanyol örökösödési háború 1708-ig tartó eseményeiről ír. A bajor választó Franciaország oldalán lépett be az örökösödési háborúba, és kezdetben Miksa Emánuel a Villars vezette francia erővel jelentős sikereket ért el. 1704-ben diplomáciai okokból Villarst már Normandiában találjuk. 1704-ben a blenheimi (vagy más néven a második höchstädti) csatában súlyos vereséget szenvedett a bajor–francia hadsereg, Villars ekkor lett a Moselle-menti hadak parancsnoka, és újabb győzelmeket tudott aratni. El Hage külön fejezetet (1709, *l'année terrible*) szentelt a malplaqueti vereség esztendejében történeteknek, mely jelentős megpróbáltatásokat hozott Villars számára. A Tournai és Ypres elleni szövetséges támadások egy nagyobb csata vállalásának szükségességét irányozták elő Versailles számára. A Villars és Boufflers vezette francia–bajor csapatok 1709. szeptember 11-én csaptak össze a Szavolyai Jenő és Marlborough hercege vezette szövetséges sereggel. A csatában Villarst megsebesítette egy muskétagyolyó és a csata súlyos francia–bajor vereséggel ért véget. A *Temps difficiles... (1710–1711)* című fejezet a malplaqueti vereség utáni kritikus helyzetet ismerteti, amikor Boufflers betegséggel küzdött, még Villars is csak lábadozott sebesüléséből (Flandriában Berwick marsall állt a helyére). Franciaország szorongatott helyzetén azonban nagyot fordított az 1711-es esztendő: elhunyt József császár és a császári trónt öccse, Károly főherceg foglalta el, ami új politikai viszonyokat teremtett. A *Le restaurateur de la France (1712–1715)* című, következő részben a Villars legnagyobb győzelmének tartott denaini csatát taglalja a szerző. A gondosan eltervezett és meglepetésszerű támadásra épített csata értékes francia győzelmet hozott: a csata során 2100 francia katona sebesült meg vagy esett el, az ellenség részéről viszont 2000 katona elesett, 500-an megsebesültek és 3000-en fogságba estek. A spanyol örökösödési háborút lezáró utrechti béke végül garantálta V. (Anjou) Fülöp számára a spanyol trónt, Bourbon Spanyolország és Bourbon Franciaország egyesítésének örökös tilalma mellett. A XIV. Lajos halálát követő évek történetét El Hage a *Le déclin d'un héros (1715–1735)* című fejezetben írja meg. Villars a Napkirály halála után sem vesztette el szerepét az udvarban, a régensi tanácsban is benn találjuk. Igyekezett méltó emléket állítani életének végén az utókor felé saját tetteinek nagyságáról. Ennek a reprezentációs programnak az eredménye lett memoárjának összeállítás, illetve a marsall nagy csatáit ábrázoló, Jean-Baptiste Martin tíz festményéből álló festményciklusa. Villars utolsó, nyugalmasnak egyáltalán nem nevezhető éveiről a nyolcadik fejezetből informálódhatunk (*Comment briser sa légende... [1733–1734]*). A katonai karrier utolsó éveinek tárgyalása mellett a marsall halálával kapcsolatos megemlékezésekről is részletesen ír az életrajzíró. (A neves márkit a torinói katedrálisban temették el először.) A szerző a Villars-memoár kérdéskörével a fejezet végén (illetve a hetedik fejezet végén), csupán néhány oldalon keresztül foglalkozik. Így hiányérzete marad az olvasónak a Villars-iratok (a magánlevelezés vagy a memoár) történeti forrásértékére vonatkozó információk kapcsán. Sajnálatos módon Fadi El Hage a napvilágot látott memoárváltozatok elemzését nem adja közre, ha szeretnék a különböző memoárkiadásokat áttekinteni, érdemes használni az IdRef francia internetes katalógus részletes gyűjtését. (Internetes forrás hely: <http://www.idref.fr/033125082>.) A kilencedik fejezetben (*Villars tel qu'en lui même*) Villarsról mint magánemberről olvashatunk. A szerző Hyacinthe Rigaud 1705-ben készített festménye alapján írta le a márki külső jegyeit, és a korabeli írásos források alapján egy csapodár férj alakját rajzolta meg. Villarsnak a francia nemzeti emlékezetben betöltött helyét szemlélteti, hogy a márki alakja nem halványult el a nagy francia forradalom után sem – ezt mi sem bizonyíthatja jobban, minthogy 1912-ben a Denainnél kivívott győzelem 300. évfordulója alkalmából fényes megemlékezésre került sor Franciaországban.

Fadi El Hage Villars-életrajzának fő fejezeteit hadtörténeti kontextusba helyezve tárgyalja teljességre törekvően munkájában. A szerző a Service historique de la Défense, a Bibliothèque nationale de France és az Archive nationales Villars-iratait, illetve Villars személyével kapcsolatos dokumentumait, továbbá a márki kortársainak magánlevelezéséből és memoárjaiból kinyerhető adatokat használta fel könyve megírásakor. El Hage Melchior de Vogüénél jóval nagyobb forrás-

bázist tekintett át, sajnálatos módon azonban a szövegközi forrásoknál levéltári forráshivatkozást nem ad közre. (Igaz, a Villars-al kapcsolatos írásos levéltári források karton-, illetve fondjegyzékét levéltárakra lebontva külön fejezetben ismerteti.) Kisebb hiányosság továbbá, hogy a monográfia végén nem található személynevekre és földrajzi nevekre vonatkozó mutató. Összegzésül azonban ezek ellenére kijelenthetjük, hogy Fadi El Hage munkáját kézbe véve egy olvasmányos életrajzi, illetve hadtörténeti munkát tarthat a kezében az olvasó.

Polgár Balázs

PRINCE CHARLES-JOSEPH DE LIGNE

CORRESPONDANCES RUSSES

(Textes réunis, introduits, établis et annotés par Alexandre Stroev et Jeroom Vercruyssa L'âge des Lumières. Série II dirigée par Raymond Trousson Tollet 58. Honoré Champion Éditeur, Paris, 2012. 1–2. k. 1021 o. ISBN 978-2-7453-2095-7)

Ligne herceg családja egyike volt a legrégebbi németalföldi nemesi dinasztiaíknak. A család nemesen egyszerű címere – sárga alapon rózsaszínű sáv – kifejezi annak nevét (ligne franciául vonal, sáv, egyenes) és azt a tőretlen elkötelezettséget, amellyel a XV. század óta szolgáltÁK a Habsburgokat. A Birodalom iránti elkötelezettség és a család erős flamand öntudata ellenére Ligne herceg franciául tanult meg beszélni és ezen a nyelven alkotta meg a későbbiekben élete számos irodalmi és hadtudományi művét is. A herceg tizenöt éves korában Mária-Terézia kamarásaként kezdte el udvari pályafutását a bécsi Hofburgban. Ligne herceg itt elemében érezte magát, és buzgón szolgálta a császári uralkodócsaládot, amely ekkoriban érte el történetének talán legdicsőségesebb korszakát és tette a császárvárost virágzó közép-európai metropolisszá. A kor arisztokratáinak szokását követve Ligne herceget viszonylag hamar, húsz éves korában megházasította apja. Egy Liechtenstein hercegekisasszonyt vett feleségül, ám a vele való házassága teljesen formális, leginkább levélváltási kapcsolattá laposodott. Időközben kitört a hétéves háború, amelyből az ifjú herceg alaposan kivette részét. Apja a Ligne-Infanterie ezred tulajdonosa volt, melynek ezredtulajdonosi joga később reá szállott. Ligne itt ismerkedett meg a magyar huszárvirtussal és annak olyan jeles képviselőjével, mint például Nádasdy Ferenc gróf, akiről később igen elismerően írt visszaemlékezéseiben. Ligne részt vett több jelentős ütközetben, megalapozva ezzel későbbi katonai hírnevét. Nem volt véletlen tehát, hogy 1787-ben éppen őt küldték katonai kiküldetésbe az orosz hadsereghez, Patyomkin herceg mellé. II. (Nagy) Katalin cárnő keleties jellegű udvara valóságos csemege volt az európai udvarok immár tapasztalt szakértőjévé fejlődött herceg számára. A cárnőt kedvesnek, sőt kifejezetten vonzónak találta, aki viszonzásul elhalmozta a keleti despota összes elképzelhető kegyével. Legemlékezetesebb oroszországi látogatása alkalmából elkísérte a cárnőt híres 1787-es krími útjára, amely a köztudatban leginkább a híres Patyomkin-falvak története révén maradt fenn. A herceg itt is a szemtanú hitelességével tájékoztatja az olvasót a mesés Kelet világáról.

A herceg életének legmeggrázóbb élménye a francia forradalom volt. Nemcsak egy történelmi korszak végérvényes lezárását, illetve Ligne számos személyes ismerősének – köztük Marie-Antoinette királynő – tragikus végét jelentette ez a történelmi esemény, hanem a herceg családi életére is nagy mértékben kihatott. Egyik fia, Louis de Ligne francia, a másik, Charles de Ligne pedig osztrák szolgálatban állt. Noha Charles 1792-ben emigrált és így elhárult a veszély, hogy a két testvér egymás ellen küzdjön, ez az év mégis egy igen nagy veszteséget is jelentett az öregedő herceg számára. Ekkor veszítette el ugyanis a számára annyira kedves Charles fiát, aki a francia forradalmi háború legkorábbi szakaszában esett el. A francia forradalmi hadsereg előrenyomulásával a Ligne-család anyagi biztonságát jelentő németalföldi birtokai is idegen kézbe kerültek. Ennek következtében a herceg családjával egy szerény bécsi házban húzta meg magát, innen ostromolta a császári udvart beadványaival, melyekben a francia forradalmi kormányzat, majd pedig az örökébe lépő Napóleon Bonaparte megbuktatását szorgalmazta. Kapcsolatba lépett a francia emigráció